

Un ouvrage méconnu de nos jours : *Catihismul omului creștin, moral și soțial. Pentru trebuința tinerilor din scoalele începătoare* de Florian Aron^{1*}

Maria ALDEA, Monica VLASE

Florian Aron's Catihismul omului creștin, moral și soțial. Pentru trebuința tinerilor din scoalele începătoare [The Catechism of a Good, Moral, and Social Christian. For Primary Schools] remains unknown to today's generation, despite having seen more than 20 editions in the space of just five decades of the 19th century. This is the reason why we have carried out a concise analysis of Florian Aron's work, with a focus on those elements that made it an authentic Christian, moral, and social behavioural guidebook, influencing and shaping the thinking of the 1848 generation and of the ones that followed.

Keywords: Florian Aron, catechism, Romanian education in the 19th century.

1. Florian Aron², un « oublié » de l'histoire

Tout comme d'autres intellectuels roumains célèbres tels que Nicolae Bălcescu ou George Barițiu, Florian Aron appartient à une génération de savants qui s'étaient activement impliqués à la préparation de la Révolution roumaine de 1848. Toutefois, au-delà de cette reconnaissance historique et politique de sa valeur, le nom de Florian Aron reste à jamais gravé dans la mémoire collective pour avoir été « l'un des plus importants auteurs d'ouvrages didactiques de la Valachie d'avant 1848 »³.

Né en 1805 à Rod, dans le département de Sibiu et mort en 1887 à Bucarest, Florian Aron fait des études primaires à Blaj, études qu'il poursuit par une formation universitaire à Budapest⁴. Très concerné par le

* Maria Aldea remercie « Babeș-Bolyai » Université de Cluj-Napoca pour le soutien financier.

¹ *Le catéchisme du bon chrétien, moral et social. Pour les écoles élémentaires*, de Florian Aron. Pour la rédaction de cette étude nous nous sommes servis des exemplaires disponibles à la Bibliothèque universitaire centrale « Lucian Blaga » de Cluj-Napoca, recensés sous les cotes 341891 et 213602.

² Son nom de famille véritable était Florian et non pas Aron (ou Aaron) comme on le croit de nos jours encore. Voir, dans ce sens, V. Popa, « Aron Florian (1805-1887) », in *Buletinul Universității « V. Babeș » și « Bolyai »*. Seria « Științe sociale », I (1956), nos 1-2, p. 225.

³ O. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, Ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 264 : « unul dintre cei mai valoroși autori de cărți didactice din Țara Românească, înainte de 1848 ».

⁴ Voir V. Popa, *art. cit.*, p. 225-230.

développement du système éducatif de son époque, il enseigne dans plusieurs écoles roumaines, tout d'abord « dans le village de Goleşti, dans le département de Muscel »⁵, ensuite à l'École centrale de Craiova⁶, à Sibiu et, enfin, au Collège de Saint Sava et à l'Université de Bucarest.

Même s'il avait déjà publié de nombreux articles dans les revues de l'époque⁷, Florian Aron s'est rendu célèbre grâce surtout à la publication, en 1840, d'un *Dictionnaire français – roumain* (rédigé en collaboration avec Petrache Poenaru et Gheorghe Hill) et de plusieurs traités de nature didactique et formative⁸ consacrés à des matières couramment enseignées dans les écoles roumaines des premières décennies du XIXe siècle, à savoir *l'histoire*⁹, *la géographie*¹⁰, *l'histoire de l'Église*¹¹ ou *l'histoire de la catéchèse*.

⁵ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ediție și prefată de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1988, p. 82. À consulter également G. Fotino, « Școala din Golești (1826) », in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 214-243 ; *idem*, « Un document inedit privitor la școala din Golești întemeiată în 1826 », in *Revista de Pedagogie*, XVII (1968), no 6, p. 93-97 ; Gh. Pîrnuță, « Contribuții la cunoașterea începuturilor învățământului sătesc din Tara Românească (secolele XVII-XIX) », in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 100-102.

⁶ Voir I. Popescu Teiușan, « Învățământul în Oltenia (secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea) », in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, pp. 106-122 ; *idem*, « Dezvoltarea învățământului în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Tara Românească, Moldova și Transilvania », in *Istoria învățământului din România. Compendiu*, Colectiv de redacție: Const. C. Giurescu, Igor Ivanov, Nicolae Mihăileanu, Dinu Moroianu, Ilie Popescu Teiușan, Ion Stanciu, Dumitru Todericiu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 64-79.

⁷ Voir D. Șt. Petruțiu, « Aron Florian și orientarea literară a Telegrafului Român », in *Gând românesc*, anul I (1933), p. 17-22.

⁸ Un inventaire des œuvres de Florian Aaron est à retrouver dans le volume dirigé par G. Ștrempel, *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, t. I (A-C), prefată de Gabriel Ștrempel, București, Editura Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România, 1984, entrée « Aaron Florian ». Voir aussi l'article d'O. Marcu, « Aaron Florian și contribuția sa la dezvoltarea literaturii didactice românești », in *Transilvania*, nos 5-6, 2012, p. 122-127, et les annexes de l'ouvrage de Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A' 92, 1999, p. 235-248.

⁹ Ces informations ont été puisées dans l'ouvrage de G. Ștrempel, *op. cit.*, entrée *Aaron Florian : Idee repede de istoria Printăratului Țării Rumânești*, tomes I-III, București, 1835, 1837, 1838 ; *Manual de istoria principatului Romaniei. De la cele dintâi vremi istorice până în zilele de acum*, București, 1839 (1843) ; *Elemente de istoria lumii*, București, 1845 (1846, 1847) ; *Mihai II Bravul, biografia și caracteristica lui*. Trase din *Istoria Țării Românești*, București, 1858.

¹⁰ Ces informations ont été puisées dans l'ouvrage de G. Ștrempel, *op. cit.*, entrée *Aaron Florian : Elementuri de gheografie pentru trebuința tinerilor începători*, București, 1834 (1839) ; *Manual de geografie cea mică primită de Comisia profesorală pentru trebuința tinerilor începători*, București, 1839.

C'est ce sujet de la catéchèse que va nous retenir dans ce qui suit. La présente étude est donc consacrée à l'analyse du *Catihismul omului creștin, moral și soțial*¹² signé par Florian Aron, un ouvrage qui avait joui d'un succès considérable à l'époque, à s'en rapporter à ses nombreuses rééditions, tout en sombrant dans l'oubli un siècle plus tard.

2. Les enjeux du *Catéchisme du bon chrétien, moral et social*

C'est un lieu commun que de rappeler qu'au XIXe siècle, la religion occupait une place de choix parmi les disciplines enseignées dans les écoles roumaines. Le principal enjeu de cet enseignement religieux résidait dans l'éveil d'une conscience à la fois théologique et morale chez un public majoritairement jeune. C'est dans ce contexte qu'on voit se développer une tradition des catéchismes à valeur didactique et formative, promouvant « une édification chrétienne continue, des exercices spirituels et des contenus pédagogiques »¹³ tout en mettant à la disposition des jeunes collégiens un guide de comportement exemplaire pour la vision qu'on se faisait alors du « bon citoyen ».

Grâce au rôle éducatif d'une école « fondée sur des principes *religieux* et *moraux* »¹⁴, c'est à ces jeunes collégiens que revient le devoir de devenir des modèles de moralité et de contribuer, par la suite, à l'essor et au bien-être de leur pays :

« L'École était censée former de bons citoyens. Tout élève devait être, tout d'abord, *un bon chrétien* et, ensuite, un *citoyen correct*, c'est-à-dire un personnage remplissant avec assiduité, conviction et attachement ses obligations envers son pays, envers les autorités et envers sa famille. Dans une hiérarchie de ces attachements, la religion conservait toujours sa position privilégiée, les autres éléments étant interchangeables »¹⁵.

¹¹ Voir G. Ștrempel, *op. cit.*, entrée Aaron Florian: *Elementuri de Istoria Sfântă a legii[!] vechi și a celii nuoă*, trasă din Biblie și Evanghelie ; sau Prescurtare de Testamentul cel vechiu și cel nou, București, 1835; *Elementuri de Istoria Sfântă sau Prescurtare de Testamentul cel vechiu și cel nou*, București, 1841 ; *Istoria sacră sau biblică a Vechiului și Noului Testament*, București, 1873 (1876, 1877, 1878, 1879, 1881, 1883, 1883) ; *Elemente de istoria sacră sau biblică a Vechiului și Noului Testament*, București, 1867 (deux éditions en 1869, 1871, 1872) ; *Istoria sfântă elementară*, sau *Prescurtare de Testamentul Vechiu și Nuou*, București, 1851 (1852, 1854, 1855, 1856, 1858, 1859).

¹² Désormais en français : *Le Catéchisme du bon chrétien, moral et social*.

¹³ D. Radosav, *Sentimentul religios la români: o perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1997, p. 18 : « care înseamnă edificare creștină continuă, exerciții ale cunoașterii și pietății religioase ».

¹⁴ Mirela-Luminîța Murgescu, *op. cit.*, p. 48 : « să aibă ca fundament principiile religiei și ale moralei ».

¹⁵ *Ibidem*, pp. 49-50 : « Școala avea menirea să formeze din fiecare elev un cetățean. Acesta trebuia să fie în primul rând *un bun creștin* și apoi *un bun mădular al societății*, adică un personaj ce și îndeplinește cu asiduitate, convingere și atașament datorile față de patrie, autorități și familie. Într-o ierarhie a acestor atașamente, religia își păstrează întotdeauna primul loc, celealte elemente fiind interșanjabile ».

Ainsi le régime obligatoire de l'étude catéchétique avait-il comme but non seulement l'assimilation des concepts chrétiens et des mystères de la foi mais aussi la formation éthique, morale et religieuse de l'individu. En d'autres termes, le rôle de l'éducation religieuse était de former à la fois « de bons chrétiens » et « de braves Roumains » qui allaient contribuer au progrès de la société.

Tout ce projet culturel et éducatif s'inscrivait dans le cadre réformateur imposé par les directives du Règlement organique concernant le développement du système éducatif, en particulier du réseau scolaire et des manuels nécessaires pour la bonne éducation des jeunes Roumains¹⁶. C'est ainsi que Florian Aron fait paraître en 1834, aux presses d'Eliad, son *Catéchisme du bon chrétien, moral et social*.

Rédigé en roumain avec des caractères cyrilliques, l'ouvrage a connu deux éditions successives, en 1834 et en 1853. Une variante condensée de cet ouvrage sera publiée sous deux titres légèrement différents (*Manual de catehismul cel mic al omului creștin, moral și soțial / Le petit catéchisme ou manuel de catéchisme du bon chrétien, moral et social* – avec douze rééditions entre 1839 et 1860 et, respectivement, *Micul catehismu sau datorile omului creștin, moral și social / Le petit catéchisme ou les devoirs du bon chrétien moral et social* – une variante qui a connu, à son tour, douze rééditions entre 1869 et 1889)¹⁷.

Les deux éditions parues sous le même titre ne comportent pas de différences au niveau du contenu. Seule la finalité de l'ouvrage sera différente, la première édition étant destinée « à l'usage des jeunes gens » tandis que la seconde se voulait être un manuel « utile » censé « éclairer les esprits des jeunes gens ».

Conçu comme un dialogue progressant par un jeu de questions et de réponses, comme la définition¹⁸ même du terme l'implique d'ailleurs, le texte de Florian Aron pose un enjeu important, celui de convaincre le jeune élève « des écoles élémentaires » – à qui ce catéchisme est destiné – de devenir à la fois un bon citoyen et une personne morale.

Organisés selon un scénario très rigoureux¹⁹, les thèmes de l'ouvrage prêtent à la discussion voire au débat. Florian Aron se penche sur des questions qui, à cette

¹⁶ *Ibidem*, p. 33.

¹⁷ Cf. G. Ștrempl (dir.), *op. cit.*, entrée « Aaron Florian » ; Cf. Mirela-Luminița Murgescu, *op. cit.*, note 47, pp. 104-105. Voir aussi O. Marcu, *art. cit.*, p. 124.

¹⁸ « 1. Exposition, par demandes et réponses, des principes de la foi chrétienne ; [...] ouvrage contenant cette exposition » (« 1. Expunere a principiilor religiei creștine, sub formă de întrebări și răspunsuri; catilis; carte care cuprinde această expunere »), *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, deuxième édition, București, Univers encyclopedic, 1998, entrée « *catehism* ».

¹⁹ En 1833 la direction des écoles roumaines lance une compétition pour la rédaction des manuels de catéchèse, manuels qui devaient traiter d'une manière obligatoire trois aspects, à savoir « 1. les devoirs de l'homme en tant que chrétien ; 2. les devoirs de l'homme en tant qu'être social et 3. les devoirs de l'homme en tant qu'être raisonnable et moral. » (« 1) datoriile omului ca creștin; 2) ca mădular al societății; 3) ca ființă cugetătoare și cunoșcătoare de fapte moralicești ») Voir V. A. Urechia, *Istoria școalelor...*, I, p. 250, *apud* Mirela-Luminița Murgescu, *op. cit.*, p. 104.

époque-là comme de nos jours, étaient à la fois provocatrices et controversées. Sa rhétorique souple mais bien fondée cherche à convaincre son public à travers une démarche inductive qui mue l'inconnu en connu et l'abstrait en concret, tout en dépassant le stade rationnel du discours grâce à l'éveil des émotions dans l'âme du lecteur.

Divisé en trois grands volets consacrés à des problématiques découlant logiquement l'une de l'autre (*Datorile omului către Dumnezeu / Les devoirs de l'homme envers Dieu*, *Datorile omului către sine / Les devoirs de l'homme envers lui-même* et *Datorile omului către ceilalți oameni / Les devoirs de l'homme envers son prochain*, à ce troisième volet étant annexée une série de *Datorii deosebite ale oamenilor / Devoirs particuliers des êtres humains*), l'ouvrage débute par un *Avant-propos / Întroducere*.

Essayant d'inciter son jeune lecteur à se poser des questions sur sa place dans le monde et sur la nature de sa condition, Florian Aron commence par lui expliquer la nature de l'homme comme celle de « la créature la plus accomplie de tous les êtres créés par Dieu sur la terre »²⁰. Cette noblesse de l'homme est une conséquence de son don de « l'esprit, de l'entendement, du jugement et de sa volonté libre d'agir »²¹. Quant au sens de l'être humain dans le monde, la pensée de Florian Aron est à la fois succincte et efficace : l'homme est né pour être heureux.

La « recette » du bonheur proposée par le Professeur est extrêmement simple, ne nécessitant que deux ingrédients, à savoir « le repos » et « la paix de l'esprit », engendrés par une conscience innocente soutenue par l'espoir que « plus ou moins tôt, ici-bas ou là-haut Dieu va lui donner la juste récompense »²².

Il n'est pas rare que, pour des raisons pédagogiques et argumentatives, Florian Aron reprenne certaines idées qu'il juge essentielles. C'est le cas, entre autres, de l'idée mentionnée ci-dessus concernant la « recette » du bonheur : au fil des pages, l'auteur reviendra à cette vision conformément à laquelle l'homme ne pourra acquérir son repos qu'en évitant « le mal » et en faisant « ce qui est bien ». Voilà les tâches à remplir afin de sentir « la paix et le repos descendre dans son âme » et de pouvoir « espérer recevoir de la main du Seigneur la récompense pour ses bonnes actions »²³.

Bref, cette quête du bonheur et du repos de l'esprit exige, pour autant, « certains devoir à remplir »²⁴. Le paradigme des devoirs se déploie sur trois grands axes : un premier axe, spirituel, est représenté par les « devoirs envers Dieu », un deuxième axe, individuel, est formé par les devoirs envers « soi-même » tandis qu'un

²⁰ F. Aron, *op. cit.*, p. 3: « făptura cea mai desăvârșită dintre toate făpturile câte a făcut Dumnezeu pe pământ ».

²¹ *Ibidem*, p. 3 : « minte, înțelegere, judecată și voie slobodă de a lucra ».

²² *Ibidem*, p. 4 : « Dumnezeu ori mai în grabă ori mai târziu, sau în viață aceasta sau în ceealaltă o să-i dea răsplătirea cea cuvîncioasă ».

²³ *Ibidem*, p. 4 : « a se feri de rău și a face bine, [...] simți liniște și odihnă în sufletul său că au făcut aşa, și [...] nădăjdui de la Dumnezeu răsplătire după faptele sale cele bune ».

²⁴ *Ibidem*, p. 5 : « să să se silească a împlini niște datorii ».

troisième axe, plus social, est celui de l'altérité supposant les devoirs envers « ses semblables ».

Exigés seulement par les œuvres fondamentales de la religion chrétienne (à savoir « les Saintes Écritures ou la Bible, les quatre Évangiles, les actes et les épîtres des Apôtres, les décisions des conciles et les ouvrages des Pères de l'Église »²⁵), tous ces devoirs contribuent à la transformation du jeune homme dans un « chrétien véritable » et « un bon Roumain ».

Le voyage initiatique du jeune étudiant ne commence qu'après l'assimilation des préceptes chrétiens et des vertus cardinales ou théologales : la Foi (bonne connaissance de la profession de la foi chrétienne), la Charité (actualisée par l'obéissance aux commandements divins) et l'Espérance (apprentissage de la prière Notre Père). On a là le fondement de tout enseignement théologique et moral.

La première partie du *Catéchisme*, intitulée *Datorile omului către Dumnezeu / Les devoirs de l'homme envers Dieu*, se propose de développer dans la conscience de l'élève la sensibilité à la dimension spirituelle de l'être humain. Il découle de cet objectif que l'un des premiers sujets soumis au débat est le mystère de la nature de Dieu. On y avance plusieurs arguments en faveur de la nécessité de connaître Dieu, de l'aimer, de l'adorer, de Lui obéir et de se fier à Lui²⁶, en rapport avec la félicité suprême que l'homme va connaître dans le Royaume des Cieux. Il est intéressant de souligner que le discours de Florian Aron ne cherche jamais à provoquer la peur, à faire trembler les fidèles ou, par contre, à jouer sur les effets psychologiques d'une moralisation excessive. Partout dans ce discours on laisse à l'homme la possibilité de choisir librement entre le bien et le mal. Par exemple, en parlant de la nécessité d'honorer le Seigneur²⁷, Aron déconstruit l'acte d'adoration dans toutes ses composantes en insistant sur l'obligation de les respecter dans leur ensemble :

« Tout fidèle doit honorer la Religion sacrée et croire à tous ses enseignements sans douter de leur vérité. Il doit respecter ces enseignements, adorer Dieu en toute humilité et le reconnaître comme le Créateur du ciel et de la terre. Il doit louer la Sainte Trinité c'est-à-dire le Père Créateur, le Fils Sauveur et l'Esprit Saint Consolateur. Il doit adorer le Père qui a créé de rien le ciel, la terre et tout ce qu'ils renferment ; il doit adorer aussi Jésus-Christ, c'est-à-dire le Fils qui, de par sa grande miséricorde, est descendu du ciel sur la terre et a pris chair pour sauver les hommes par Ses enseignements et Ses actions divines, le Fils qui a souffert pour les hommes, a été crucifié, est mort et a été enseveli mais qui est ressuscité des morts comme un Dieu tout-puissant et est monté aux cieux ; il doit adorer, enfin,

²⁵ *Ibidem*, p. 6 : « Sfânta Scriptură sau Biblia, cele 4. Evanghelii, cărțile Apostolilor, cărțile soboarălor și alte cărți ale Sfintilor Părinți ».

²⁶ *Ibidem*, p. 10.

²⁷ *Ibidem*, p. 19 : « Le chrétien doit honorer Dieu en faisant preuve d'une piété à la fois intérieure et extérieure, c'est-à-dire en L'aimant de tout son cœur, de toute sa pensée et par tout ce qu'il fait. Une telle piété est bien supérieure à tous les biens de ce monde. » (« Omul creștin trebuie să cinstească pe Dumnezeu și din lăuntru și din afară, adică și cu inima și cu gândul și cu fapta mai presus decât orice lucru din lume. »).

l’Esprit Saint qui a inspiré les prophètes, les Apôtres et tous les Pères de l’Église pour annoncer aux hommes l’œuvre du salut et la voie de la sanctification chrétienne. Il doit vénérer la Vierge Marie, la Mère du Christ et tous les saints qui sont comme des amis ou des bien-aimés de Dieu ; il doit vénérer la Croix qui est le signe de la chrétienté par ce que c'est sur la Croix que le Christ, le fondateur de la religion chrétienne a été crucifié. Il doit vénérer les sept sacrements ou mystères, c'est-à-dire le Baptême, l'onction avec le Saint Chrême, la Confession, l'Eucharistie, l'Ordination, le Mariage et l'Onction des malades ; il doit vénérer toutes les choses sacrées qui sont destinées à sa sanctification comme les icônes et les autres objets du culte ; il doit, enfin, respecter les livres sacrés, lire souvent les textes saints et professer couramment le Symbole de la foi, c'est-à-dire le Crédit puisqu'on y trouve, condensés, tous les mystères de la foi chrétienne »²⁸.

Après avoir recensé les composantes de l'acte d'adoration et des actes de vénération, Aron met en garde son lecteur contre les pièges qu'il doit contourner afin d'adorer Dieu en esprit et en vérité : « Tout chrétien qui veut adorer Dieu doit se protéger contre l'incredulité, l'idolâtrie et l'hypocrisie ou le pharisaïsme ; il doit se garder de proférer des jurons, des charmes et des incantations parce que tous ces actes sont contraires à la piété véritable »²⁹. Et Aron de continuer par un bref exposé des éléments qui déshonorent Dieu par leur manque de piété :

« Lorsqu'une personne ne croit pas aux enseignements de la Religion et qu'elle les refuse ou bien elle ne les croit pas dans leur intégrité, ou bien elle ne les respecte pas, cette personne-là déshonore Dieu qui a révélé la Religion aux hommes pour qu'ils puissent être heureux. Une telle personne n'a aucun espoir de salut éternel. D'ailleurs, dans cette vie même, le mécréant est la plus vile créature. Il n'a aucune idée de son origine, de sa place dans le monde et de son avenir ; il mène ici-bas une existence troublée et accablée de tristes

²⁸ Ibidem, p. 20-21 : « trebuie să cinstească sfânta Religie, și toate învățările ei să le crează fără îndoială, să le asculte și să le păzească pă deplin; să se închine lui Dumnezeu cu smerenie și cu umilință ca Celuia ce a făcut cerul și pământul; să slăvească pe prea sfântă Troiță adică pe Tatăl făcătorul, pe Fiul răscumpărătorul și pe Duhul sfânt mângâitorul; să slăvească pe Tatăl ca pe Cel Ce a făcut lumea, adică cerul și pământul și toate căte sănt din nimica; să slăvească pe Fiul, adică pe Hristos, Care din milostivirea Sa s-a pogorât pe pământ și a luat trup de om numai ca să mantuiască pe oameni cu învățările și faptele sale cele Dumnezeiești; a pătimit pentru oameni răstignire, a murit și s-a îngropat și a înviat ca un Dumnezeu puternic și s-a suiat iarăși la ceruri; să slăvească pe Duhul sfânt carele a însoflat pe prooroci, pe Apostoli și pe toți sfinții părinți ca să vestească lumii și să împărtășească învățările cele trebuințioase pentru mândruință, care toate sănt orânduite spre mândruirea și sfîntirea creștinilor; să cinstească pe Maria fecioara maica lui Hristos și pe toți sfinții cari sănt ca niște prieteni iubiți ai lui Dumnezeu; să cinstească pe sfânta Cruce care este semnul creștinătății pentru că pe ea s-a răstignit Hristos însemnătorul Religiei creștinești; să cinstească cele 7 Sfinte taine, adică Botezul, Mirul, Ispovedania, Cumeneacătura, Preoția, Nunta și Maslul; să cinstească toate lucrurile cele sfinte care sănt spre sfîntirea și podoaba creștinilor, precum sănt icoanele și altele ca aceste; în sfârșit să cinstească cărțile sfintei religii, să le citească adeseaori, și să zică adeseori simbolul credinții adică Crezul, pentru că în el se coprind pe scurt toată Religia creștinească ».

²⁹ Ibidem, p. 22 : « Tot omul creștin care cinstește pe Dumnezeu trebuie să se ferească de necredință, de idolatrie și înjurături, de descântece și vrăjitorii și de ipocrisie sau fariseism, pentru că toate aceste vatămă cinstirea lui Dumnezeu ».

pensées ; il est opprimé par les autres et chassé par toute la société humaine ; enfin, il meurt sans espoir et sans aucune consolation »³⁰.

L'accomplissement de cette première étape du cheminement spirituel conduit nécessairement à la deuxième, celle de la formation individuelle. Dans la deuxième partie de l'ouvrage, réunissant les *Datorile omului către sine / Devoirs de l'homme envers lui-même*, Aron recense les obligations de l'homme à l'égard de « son corps et de sa santé, de son âme, de ses biens matériels et de ses richesses, de sa dignité et du repos de son existence »³¹. Les affirmations de Florian Aron revêtent parfois la valeur d'une maxime comme dans la séquence où il parle de l'attention prêtée aux besoins corporels :

« Tout homme est obligé de veiller à ce que son corps soit intègre et que tous ses organes – les yeux, les mains, les pieds, les oreilles et le corps tout entier – soient en bonne santé. *La santé est le bien le plus précieux de l'homme. Sans elle, l'homme ne peut s'acquitter de ses devoirs. Sans elle, la vie n'est qu'une longue punition et aucune richesse ne vaut grand-chose sans la santé* »³².

Aron insiste également sur les choses à éviter afin de rester en bonne santé, à savoir « la gourmandise, la saleté, la paresse, la luxure »³³, bref, tout ce qui a un rapport avec une vie désordonnée. L'auteur du *Catéchisme* prescrit même une diète dans ce sens : « On doit mener une vie équilibrée et sobre, travailler et se reposer selon un programme bien établi et qui ne soit pas surchargé et ne choisir que des divertissements convenables »³⁴. Ainsi, la santé est « affectée » quand :

« on ne lave pas son visage ou son corps et quand on ne porte pas de vêtements propres [...] un film est formé sur le corps, qui bouche les pores et empêche l'homme de bien respirer et de transpirer, ce qui est la cause de maintes maladies. L'air vicié qui n'est pas éliminé par

³⁰ *Ibidem*, p. 22-23 : « Când cinea nu crede cele ce îmvață Religia, sau nu le crede după cum îmvață ea, sau nu face nici păzește cele ce îmvață și cele ce poruncește ea, acela necinstește pe Dumnezeu care a dat oamenilor Religia ca să se facă fericiți, și un asfel de om nu poate avea nicio nădejde de mântuirea sufletului după moarte; dar și în viață aceasta omul necredincios este cel mai ticălos; el nu știe de unde este, unde se află și ce o să fie; trăiește în lume turburat și mâhnit cu gândurile sale; este oropsis de lume și gonit din soțietatea omenească, și moare desnădăjduit și fără nici o mângâiere. ».

³¹ *Ibidem*, p. 33 : « pentru trupul său și sănătatea sa, pentru sufletul său, pentru avere sau bogăție, pentru cinste și pentru neturburarea vieții sale ».

³² *Ibidem*, p. 33-34 : « Orice om e dator să îngrijască ca trupul său să fie întreg, sărăvan și sănătos în toate măduлăurile, precum ochii, măimile, picioarele, gura, urechile și tot trupul, pentru că *nimic nu este omului mai scump decât sănătatea; fără sănătate nu poate omul să-și împlinească datorile; fără sănătate viața este numai o pedeapsă, și orice fericire din lume fără sănătate nu plătește nimic.* ».

³³ *Ibidem*, p. 34 : « De lăcomie, de necurătenie, de lene, de desfrâнări și de orice lucruri fără orânduială ».

³⁴ *Ibidem*, p. 35 : « Să fie îmfrânat și cumpătat, să fie curat, să muncească cu orânduială și să se odihnească cu măsură petrecându-și cu plăceri nevătămătoare ».

l'ouverture constante des portes et des fenêtres et le manque de nettoyage sont également des sources de saleté. Une personne sale est impure ; elle est rejetée par les autres avec dégoût et n'est aimée par aucune créature. On évite toujours sa compagnie, on ne l'invite jamais à des fêtes et à des réunions. On la condamne souvent comme une personne incapable de prendre soin de son bien-être. [...] Si quelqu'un mène une vie désordonnée et passe souvent les nuits dans des clubs et à des bals, à jouer aux jeux et à se livrer à toutes sortes de débauches, il est impossible qu'il ne maigrisse pas et ne devienne pas malade. C'est aussi le cas des personnes qui courent trop, qui sautent d'une manière exagérée ou qui lèvent des objets trop lourds : elles risquent souvent de nuire à leur corps et à leur santé. C'est chose connue qu'un tel train de vie a rendu malades bien des jeunes gens et qu'il a causé parfois même leur mort, quelque jeunes qu'ils fussent »³⁵.

Le contre-modèle à rejeter est balancé par un modèle de régime de vie qu'Aron expose dans tous ses détails :

« Quand on lave souvent son visage et son corps et quand on porte des vêtements propres, pas nécessairement chers car la propreté est accessible à tous, lorsqu'on aime nettoyer sa maison et on laisse l'air frais entrer par les portes et par les fenêtres, alors on se sent même mieux qu'avant. L'hygiène est si nécessaire à l'être humain qu'on peut dire qu'elle est la seconde santé de l'homme. Une personne propre est aimée de tous. [...] Il faut faire attention qu'après avoir effectué un travail pénible on cherche à se reposer car il n'y a rien de plus agréable que de se reposer après avoir travaillé. Ainsi, on peut faire une courte randonnée ou s'amuser entre amis en toute innocence. Une telle personne qui parsème ses efforts de repos et d'amusements innocents travaille avec plaisir et elle est toujours en bonne santé »³⁶.

³⁵ Ibidem, p. 36, 38 : « Când cineva nu-și spală obrazul și trupul, și nu poartă haine curate, atunci pe trupul aceluia se face un noroiu care astupă porii[i] trupului, și omul neputând să răsuflă și să asudeze, se-bolnăvește adeseori. Asemenea este necurățenie și când cineva în casa unde petrece nu-i deschide ușile și ferestrele adeseori ca să se-aerisească casa, și nu îngrijaște ca să fie curat în casă, căci și atunci aerul acela din casă se face puturos și otrăvește sănătatea omului. Omul care e necurat este grețos și scârbos la orice om, nimini nu-l iubește, toți se-feresc să nu se-atingă de dânsul; nu este priimut în adunări și soțietăți, și sufere adeseori rușini mari, căci nu e vrednic să îngrijască de trupul său. [...] Când cineva petrece fără orânduială și peste măsură nopții întregi la clupuri, baluri, jocuri și alte desfrâncări, dacă aceasta o va face des, e peste putință să nu slăbească și să nu se bolnăvească omul acela. Asemenea și când aleargă cineva prea mult, când sare prea mult, când rădică prea mult, și atunci încă își vatămă trupul și sănătatea. Apoi și toată lumea stie că astfel de lucruri și altele ca acestea fără orânduială și desfrâncări, nu numai c-au bolnăvit, ci au și îngropat pe mulți tineri în floarea tinereților ».

³⁶ Ibidem, pp. 36-37, 38-39 : « Când cineva își spală fața și trupul adeseori, și poartă haine curate, nu scumpe căci ori ce om poate fi curat; când îngrijaște ca casa unde lăcuiește să fie curată, și când deschide ușile și ferestrele adeseori ca să intre aer curat, atunci se-simte ca când ar fi mai sănătos de cât mai înainte. Curățenia aceasta este atât de trebuincioasă oricărui om, încât ea să zice că este a doa sănătate. Către aceasta un om curat este și drag și plăcut la toți. [...] omul e dator după lucru când și când să se-odihnească, fiindcă nimic nu este mai dulce ca odihnă după muncă. Odihnă aceasta poate să facă plimbându-se puțintel, sau petrecând în adunări și soțietăți de prieteni cu vorbă, cu joc, cu glume cu alte lucruri nesupărătoare. Omul care face aşa, care își îndulcește munca și osteneala cu

Assez souvent, le discours de l'auteur prend la forme d'un conseil voire d'un avertissement ou d'un signal d'alarme. Dans le paragraphe consacré aux *Datorile omului pentru avere / Devoirs de l'homme à l'égard de ses biens matériels*, Aron affirme :

« Si l'on a des enfants il n'est pas condamnable d'accumuler des richesses et des biens pour les léguer ensuite à ses enfants après sa mort ; pour autant, ce n'est pas une raison de mener la vie d'un pauvre ou d'un mendiant. De plus, il faut garder à l'esprit que bien souvent les enfants qui espèrent recevoir un héritage de la part de leurs parents refusent d'apprendre quelque chose ou de pratiquer un métier ; et, après avoir dissipé la fortune de leurs parents, ils n'ont plus de quoi manger et deviennent méchants et maudits. C'est pourquoi il vaut mieux que les parents prennent soin de l'éducation de leurs enfants et qu'ils leur fassent apprendre un métier, ce qui est préférable à toute fortune fragile et incertaine. Une bonne éducation et un bon métier, voilà ce qui rend les futurs adultes bons, honnêtes et heureux. »³⁷.

Intitulée *Datorile către ceilalți oameni / Les devoirs de l'homme envers son prochain*, la troisième partie de l'ouvrage évalue le positionnement de l'individu au sein de la communauté. L'homme doit respecter toutes les autres personnes de « n'importe quelle nationalité et de n'importe quelle religion »³⁸, conformément au principe biblique d'« aimer son prochain comme soi-même ».

Ainsi, tout homme doit être responsable

« de la vie de son prochain, de son bien-être et de ses biens matériels. On doit veiller à ne jamais troubler la vie de qui que ce soit. – De plus, l'homme doit s'acquitter de ses devoirs envers les morts et à l'égard des animaux. – Il y a aussi des devoirs particuliers comme ceux des fonctionnaires à l'égard des autorités, des enfants à l'égard de leurs parents, de leurs frères, de leurs sœurs et de leurs amis, des apprentis à l'égard de leurs maîtres, des personnes riches à l'égard des pauvres et, enfin, de tout homme envers sa patrie. »³⁹.

odihnă potrivită și cu oarecare plăceri nevătămătoare, se-apucă de lucru totdauna cu placere și este totdauna sănătos. ».

³⁷ *Ibidem*, p. 49 : « Daca un om are copii poate strânge bogății și averi ca să le lase după moartea sa; numai să bage de seamă ca din pricina aceasta el să nu trăiască ca un calic și sărac. Către aceasta trebuie să ia în băgare de seamă că de multe ori copii[i] cari au nădejde c-o să le rămâie bani și averi de la părinți și rude, nu îmvață nimic și nu știu nici o meserie, și aşa după ce cheltuiesc averea părinților, rămân muritori de foame și se fac răi și blestemăți; d-aceia mai bine este ca părinții să dea copiilor lor o creștere bună și să-i îmvețe o meserie, decât să le lase bani, bogății și averi pentru că acestea se-prăpădesc în grab, iar creșterea bună, îmărtăura și meseria face pe copii oameni buni, cinstiți și fericiți. ».

³⁸ *Ibidem*, p. 69 : « de ce nație vor fi sau de orice religie vor fi ».

³⁹ *Ibidem*, p. 69 : « pentru viața fieșcăruia om, pentru sănătatea trupului fieștecaruia om, pentru averea fieștecaruia om, și pentru neturburarea vieții fieștecaruia om. – După aceasta are omul niște datorii și către cei morți și către dobitoacele cu care se-slujaște în lume. – Pe lângă aceste, sănătatea

Il faut chercher toujours à remercier ceux qui nous ont fait du bien puisque

« le mécontentement est un péché très grave qui attriste la vie de notre bienfaiteur. On doit éviter de tomber dans un tel péché car on risque, sinon, qu'à un moment donné, lorsqu'on cherche du secours, personne ne vienne à notre aide. Chacun d'entre nous doit se montrer reconnaissant envers ses bienfaiteurs : ce faisant, tous nous aimeront et tous courront à notre aide lorsque nous en aurons besoin. »⁴⁰.

La lecture du *Catéchisme* nous permet également d'avancer quelques remarques sur la rhétorique de Florian Aron. Son discours transparent est simple et aisément compréhensible. Tout en évitant l'ironie et le recours au langage figuré, Aron n'hésite pas à faire appel à des métaphores identificatrice à valeur persuasive. La structure du discours obéit à une logique claire et rigoureuse, centrée sur la conscience morale du jeune élève et opposant les vertus aux défauts. Aron ne cherche jamais à imposer ses idées, misant sur le libre arbitre et sur les capacités de discernement de son lecteur. C'est dans ce crédit accordé au public que réside la force énonciative et l'actualité de son argumentation.

3. En guise de conclusion

Sans aucun doute, on a affaire, dans le cas du catéchisme rédigé par Florian Aron, à un ouvrage à double finalité : didactique et formative. Ses objectifs sont, d'ailleurs, clairement exposés : il s'agirait de contribuer, grâce à une éducation morale et chrétienne, au développement harmonieux du comportement moral et religieux des élèves roumains. À travers les trois axes selon lesquels se développe l'approche de l'auteur, l'ouvrage se veut un guide de comportement en vue de la construction spirituelle et sociale du « citoyen modèle ». Dans cette vision qui est celle d'Aron, une bonne éducation religieuse est censée modeler des comportements sociaux et éthiques appropriés. Le schéma argumentatif adopté par l'auteur et l'exposition des idées jouant sur une alternance dialogique des arguments et des contre-arguments révèlent la formation d'un pédagogue exemplaire qui sait trier et ordonner les arguments convenables pour son public et l'aider à assimiler les concepts proposés. À part sa finalité ouvertement didactique de véhiculer des contenus religieux, l'ouvrage de Florian Aron cherche à convaincre son lecteur de la vérité des idées énoncées et à le déterminer à choisir

datorii deosebite, precum: ale supușilor către Stăpânire, ale copiilor către părinți, ale fraților către frați și către surori, ale ucenicilor către învățătorii, îngrăjitorii și mai-marii lor, ale bogăților către săraci, ale prietenilor către prietini, și în sfârșit ale fieștecaruia om către patria sa ».

⁴⁰ *Ibidem*, p. 85 : « Nemulțumirea aceasta este un păcat foarte mare prin care se măgnește și se amărăște viața făcătorului de bine; fieștece om e dator a se-feri de dânsa pentru că într-alt chip dă drept tutulor oamenilor ca la orice trebuieță a sa să nu-i dea nimici nimic; și fieștecare e dator a se-arăta totdauna recunoscător și mulțumitor către făcătorii săi de bine, pentru că atunci toți îl iubesc și la orice păs al său toți aleargă ca să-i facă bine și să-l ajute ».

librement les éléments positifs qui l'aideraient à devenir un « bon chrétien » et « un brave Roumain » :

« C'est pendant son enfance que l'homme doit acquérir toutes les connaissances nécessaires dans sa vie, quelle que soit sa condition sociale. Ainsi, il doit apprendre à lire, à écrire et à compter ; de même, il doit posséder quelques notions de religion. Une fois assimilées ces connaissances, tout homme a le devoir d'apprendre et d'exercer un métier honnête afin de gagner sa vie. Et s'il y a quelqu'un qui veut apprendre davantage et qu'il dispose des moyens pour le faire, ou s'il en a besoin comme c'est le cas des prêtres, des fonctionnaires de l'État et des enseignants, il est recommandable qu'il le fasse et qu'il assimile des idées et des connaissances plus avancées, pourvu que celles-ci soient utiles dans sa vie et qu'elles le rendent meilleur »⁴¹.

Bibliographie

- Aron, F. 1834 : *Catihismul omului creștin, moran și soțial. Pentru trebuința tinerilor din școalele începătoare*, București, Tipografia lui Eliad
- Călinescu, G. 1988 : *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ediție și prefată de Al. Piru, București, Editura Minerva
- DEX 1998 : *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers enciclopedic
- Fotino, George 1966 : *Școala din Golești (1826)*, in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 214-243
- Fotino, George 1966 : « Un document inedit privitor la școala din Golești întemeiată în 1826 », in *Revista de Pedagogie*, 1968, 17, no 6, p. 93-97
- Ghibu, Onisifor 1975 : *Din istoria literaturii didactice românești*, Ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică
- Marcu, Octavian 2012 : « Aaron Florian și contribuția sa la dezvoltarea literaturii didactice românești », in *Transilvania*, nos 5-6, p. 122-127
- Murgescu, Mirela-Luminița 1999 : *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A' 92.
- Petruțiu, D. Șt. 1933 : « Aron Florian și orientarea literară a Telegrafului Român », in *Gând românesc*, anul I, p. 17-22

⁴¹ *Ibidem*, p. 40-41 : « În anii cei dintâi ai copilării tot omul trebuie să-și agonisească cunoștințele cele ce sănătate neapărat trebuieioase pentru orice om, fie de ce stare va fi. Aceste cunoștințe sănătate: a citi, a scri, a socoti și religia. După aceste dintâi cunoștințe, orice om este dator să se apuce să învețe bine o meserie cinstită cu care să-și câștige cele trebuieioase pentru viață. Iar dacă cineva are poftă să învețe mai mult, și are și mijloace, și dacă este și trebuieță să-și mai multe precum este pentru Preoți și pentru dregătorii și slujbașii Statului și pentru învățători, atunci să învețe și să-și câștige și alte idei și cunoștințe mai înalte; numai toate să fie folosite pentru viață omenească și pentru fericire, și să facă pe om mai bun de cum a fost mai înainte ».

- Pîrnuță, Gh. 1966 : « Contribuții la cunoașterea începuturilor învățământului sătesc din Țara Românească (secolele XVII-XIX) », in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 75-105
- Popa, Victor 1956 : « Aron Florian (1805-1887) », in *Buletinul Universității « V. Babeș » și « Bolyai »*. Seria « Științe sociale », I, nos 1-2, p. 225-240
- Popescu Teiușan, I. 1966 : « Învățământul în Oltenia (secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea) », in *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, t. II, sub redacția prof. Ilie Popescu Teiușan, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 106-122
- Popescu Teiușan, I. 1971 : « Dezvoltarea învățământului în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Țara Românească, Moldova și Transilvania », in *Istoria învățământului din România. Compendiu*, Colectiv de redacție: Const. C. Giurescu, Igor Ivanov, Nicolae Mihăileanu, Dinu Moroianu, Ilie Popescu Teiușan, Ion Stanciu, Dumitru Todericiu, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 64-79
- Radosav, Doru 1997 : *Sentimentul religios la români: o perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj-Napoca, Dacia
- Ştrempel, Gabriel 1984 : *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, t. I (A-C), prefață de Gabriel Ştrempel, București, Editura Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România